

7Н/1 204415
(1038)

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка»

Н. У. Чайка

**ТЫПАЛОГІЯ ЭЛІПСІСА
У СІНТАКСІЧНАЙ СІСТЭМЕ
БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ**

Манаграфія

Мінск
2012

Нацыянальная
бібліятэка
Беларусі

ЗМЕСТ

Дадатак А. Кампаненты семантычнай структуры канструкцый з эліпсісам дзеяслова.....	3
Дадатак Б. Прадуктыўнасць мадэлей канструкцый з эліпсісам дзеяслова	9
Б.1. Дынамічна-лакатыўны тып.....	10
Б.2. Экзістэнцыяльна-лакатыўны тып.....	22
Б.3. Акцыянальныя тыпы	26
Б.4. Лакатыўна-пацыентыўны тып.....	37
Б.5. Акцыянальна-дэлібератыўны тып.....	41
Б.6. Статальны тып.....	45
Б.7. Экзістэнцыяльна-тэмпаральны тып	47
Б.8. Рэляцыйны тып	49
Дадатак В. Частотнасць структурных тыпаў канструкцый з эліпсісам дзеяслова	51
В.1. Поліпрэдыкатыўны тып.....	52
В.2. Звышфразавы тып: самастойныя сінтаксічныя адзінкі ў структуры звышфразовага адзінства	63
В.3. Звышфразавы тып: эліптычныя і парцэляваныя канструкцыі ў структуры звышфразовага адзінства.....	76
В.4. Ускладнена-паратаксічны тып	84
В.5. Ускладнена-паўпрэдыкатыўны тып	89
<i>В.5.1. Эліптычныя канструкцыі з адасобленымі азначэннямі.....</i>	<i>89</i>
<i>В.5.2. Эліптычныя канструкцыі з адасобленымі акалічнасцямі</i>	<i>91</i>
В.6. Ускладнена-парэўнальны тып.....	94
В.7. Ускладнена-далучальны тып.....	96
В.8. Ускладнена-паратаксічны тып	98
<i>В.8.1. Ускладнена-інтрадуктыўны тып (з устаўнымі канструкцыямі)</i>	<i>98</i>
<i>В.8.2. Ускладнена-інтрадуктыўны тып (са звароткамі).....</i>	<i>101</i>
Дадатак Г. Кампенсаторныя семантычныя кампаненты ў канструкцыях з эліпсісам дзеяслова	103
Г.1. Дынамічна-лакатыўны тып.....	104
Г.2. Акцыянальныя тыпы	110
Г.3. Лакатыўна-пацыентыўны тып.....	120
Г.4. Акцыянальна-дэлібератыўны тып.....	122
Г.5. Экзістэнцыяльна-лакатыўны тып.....	125
Г.6. Статальны тып.....	128
Г.7. Экзістэнцыяльна-тэмпаральны тып	130
Г.8. Рэляцыйны тып	132

Дадатак Д. Функцыянаванне канструкцый з эліпсісам дзеяслова	134
Д.1. Выражэнне прэдыкатыўных катэгорый у канструкцыях з эліпсісам дзеяслова	135
<i>Д.1.1. Выражэнне катэгорыі тэмпаральнасці</i>	<i>135</i>
<i>Д.1.2. Выражэнне катэгорыі мадальнасці</i>	<i>142</i>
<i>Д.1.3. Выражэнне катэгорыі персанальнасці</i>	<i>149</i>
Д.2. Канструкцыйная поліфункцыянальнасць сінтаксем у парадыгме структурна-сінтаксічных мадыфікацый.....	155
<i>Д.2.1. Канструкцыйна-трансфармацыйныя фактары поліфункцыянальнасці сінтаксем</i>	<i>155</i>
<i>Д.2.2. Канструкцыйна-катэгарыяльныя фактары поліфункцыянальнасці сінтаксем</i>	<i>166</i>
<i>Д.2.3. Логіка-семантычныя фактары поліфункцыянальнасці сінтаксем..</i>	<i>174</i>
Дадатак Е. Акт аб укараненні.....	177

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

**Функцыянаванне канструкцый
з эліпсісам дзеяслова**

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

Д.1. ВЫРАЖЭННЕ ПРЭДЫКАТЫЎНЫХ КАТЭГОРЫЙ У КАНСТРУКЦЫЯХ З ЭЛІПСІСАМ ДЗЕЯСЛОВА

У дадатку прадстаўлены спосабы і сродкі кампенсацыі прэдыкатыўных значэнняў у канструкцыях з эліпсісам дзеяслова. Факталагічны матэрыял сістэматызаваны ў адпаведнасці з сінтаксічнай катэгорыяй – тэмпаральнасці, персанальнасці і мадальнасці. Кожны тып падаецца ў асобным параграфі (Д.1.1 – *Выражэнне катэгорыі тэмпаральнасці*). Далейшы падзел унутры кожнага тыпу ажыццяўляецца ў адпаведнасці са спосабам выражэння прэдыкатыўнага значэння, напрыклад, *сінтаксічны, марфалагічны*. Пасля паказваюцца сродкі выражэння прэдыкатыўных значэнняў: *дэтэрмінаваныя члены сказа, сінтаксічны паралелізм* і інш. Затым указваецца прэдыкатыўнае значэнне, напрыклад, *значэнне цяперашняга часу*. Кожны спосаб падаецца з адпаведнай ілюстрацыяй: *Мы ўсёй сямейкай – ды ў круіз вакол Еўропы* (М. Матукоўскі) і ўказаннем колькасці сінтаксічных канструкцый названага падвяду (18).

Д.1.1. Выражэнне катэгорыі тэмпаральнасці

Способ рэалізацыі тэмпаральнасці	Сродкі рэалізацыі тэмпаральнасці	Тэмпаральная маркіраванасць	Агульная колькасць адзінак	Працэнтныя суадносіны	Прыклады
Сінтаксічны	Сінтаксічныя сродкі. Дэтэрмінаваныя члены сказа	Цяперашні час	575	61, 5%	<i>Ас ўзесь экран – ён з гітараю</i> (Г. Багданава); <i>За гародамі гэтай вёскі – шырокі, нізкі луг</i> (Я. Брыль)
	Сінтаксічны паралелізм паміж аднароднымі выказнікамі (эліпсаваным і матэрыяльна выразным)	Прошлы час	135	14, 5 %	<i>Старую ў час блакады ў лесе // Схапілі злыдні – і на здзек</i> (Н. Гілевіч)
		Цяперашні час	102	11 %	<i>Вечар. Сонца на заходзе. // Гониць Федзя ста- так свой. // Прыганяе да аборы // І адразу – да сяброў</i> (П. Броўка)
		Будучы час	124	13 %	<i>Скончым школу // І за працу. // Не прапусцім на- ват дня</i> (П. Броўка)
		Усяго	936	32 %	
Адасобленыя акалічнасці	Условавая маркіроўка тэмпаральнасці. Дадатковае дзеянне ажыццяўляецца раней, чым асноўнае	87	30 %	<i>Падкраўшыся да нашага двара, ён, лівень, з ніз- кай хмары на яго з густым, гвалтоўным шумам</i> (Я. Брыль); <i>Пагаварыўшы з намі хвілін пяць, ён – у крэсла</i> (Г. Багданава)	

Способ рэалізацыі тэмпаральнасці	Сродкі рэалізацыі тэмпаральнасці	Тэмпаральная маркіраванасць	Агульная колькасць адзінак	Працэнтныя суадносіны	Прыклады
		Дадатковае дзеянне адбываецца разам з асноўным	75	27 %	<i>Ад зёскай там і тут – маланка, распісваючы неба ад краю да краю</i> (Я. Брыль)
		Дадатковае дзеянне адбываецца пасля асноўнага	67	23 %	<i>Дзеці вясёлай грамадою ў бок школы, нападваючы вёску зычным смехам</i> (У. Шахавец)
	Адасобленае азначэнне	Ускосная маркіроўка значэння тэмпаральнасці	58	20 %	<i>Знямелая ад навіны, Анелька нерухома пасярод хаты</i> (Г. Далідовіч)
Усяго			287	10 %	
	Сінтаксічны паралелізм паміж часткамі складанага сказа	Пршлы час	87	54 %	<i>Але во выраслі дзеці, толькі б уздыхнуць з палёгкай, ды тут – вайна</i> (В. Быкаў)
		Будучы час	75	46 %	<i>Душа перацячэ ў прасцяг, і цяжар гадоў – з плячэй</i> (Т. Бондар)
	Усяго			162	5,6 %
	Сінтаксічныя адносіны паміж часткамі складанага сказа. Адносіны паслядоўнасці	Будучы час	73	17 %	<i>– Вось яшчэ некалькі дзён – і мы ў Царыцыне, потым паварот на Поўнач, пару тыдняў, ад сілы месяца, і мы – за Масквой, і Расія ля нашых ног</i> (А. Макаёнак)

Спосаб рэалізацыі тэмпаральнасці	Сродкі рэалізацыі тэмпаральнасці	Тэмпаральная маркіраванасць	Агульная колькасць адзінак	Працэнтныя суадносіны	Прыклады
	Матэрыяльна выражаны дзеяслоўны выказнік у структуры складанага сказа	Цяперашні час	98	23 %	<i>Бліжэй без духмяны ў сны, а ў дні апошнія – сняжынкi</i> (Р. Баравікова)
		Прошлы час	165	39 %	<i>За лесам было поле, за полем – сады</i> (К. Чорны)
		Будучы час	88	21 %	<i>За ракой будзе горад, у горадзе – школы, бібліятэкі, тэатры</i> («Чырвоная змена»)
Усяго			244	15 %	
	Матэрыяльна выражаны дзеяслоўны выказнік у структуры звышфразавога адзінства	Цяперашні час	78	25,5 %	<i>Здалося, толькі задрамаў, як чую – бяда. У расчыненых дзвярах – дзед: «Божухна, немцы!»</i> <i>У лазні цёмна, але акенца ўжо святлее... Ранак</i> (В. Быкаў)
		Прошлы час	93	30,5 %	<i>Завязла яго ў Мінск. Аперацыю яму зрабілі. А назаўтра – вайна</i> (А. Макаёнак); <i>Хачу, каб ты журылася на мне. // І белы свет заўсёды быў нямілым. – Нямілым свет?</i> (Т. Бондар)
		Будучы час	135	44 %	<i>– Зараз намераем ціск. А потым – укольчык</i> (А. Макаёнак)
Усяго			306	11 %	

Спосаб рэалізацыі тэмпаральнасці	Сродкі рэалізацыі тэмпаральнасці	Тэмпаральная маркіраванасць	Агульная колькасць адзінак	Працэнтныя суадносіны	Прыклады
	Марфалагічныя сродкі. Формаўтваральныя часціцы	Прошлы час	79	3 %	- <i>Бывала</i> , у выхадны дзень збярэмся мы і – на Дняпро... і давай песні. А то пасядзем на лодкі і ўніз па цячэнні (А. Макаёнак)
	Вылучальна-абмежавальныя часціцы	Прошлы час	24	0,8 %	– Ты разумееш – я ж <i>толькі</i> са стэпу (В. Быкаў)
	Узмацняльныя часціцы	Будучы час	18	0,6 %	– Мы ўсёй сямейкай – <i>ды</i> ў круіз вакол Еўропы (М. Матукоўскі)
	Лексічныя сродкі. Назоўнікі з часавым значэннем	Прошлы час	128	32 %	– <i>Што ў вас тут новага ... за гэтыя тры тыдні</i> (Г. Марчук); – <i>У мінулы панядзелак да нас – камісія. І ведаеш, усё гэты сігнал</i> (А. Дудараў)
		Падрашні час	145	35 %	<i>Не з ранку ўдзень, // А з году ў год – // Угору! // Неадступна</i> (Т. Бондар)
		Будучы час	132	33 %	<i>Што наперадзе з гадамі? // Лёс. Жыццё. А можа, бой? // Ходзіць ён паміж кустамі, // Разважаючы з сабой</i> (П. Броўка)
		Усяго	405	14 %	

Спосаб рэалізацыі тэмпаральнасці	Сродкі рэалізацыі тэмпаральнасці	Тэмпаральная маркіраванасць	Агульная колькасць адзінак	Працэнтныя суадносіны	Прыклады
	Прыслоўі са значэннем часу	Прошлы час	75	32 %	<i>Учора</i> – белыя хрызантэмы. Крохкія, апошнія восеньскія кветкі (Г. Багданава); <i>Учора снег... Сёння снег... Заўтра снег...</i> (Т. Бондар); – <i>Учора</i> да нас – госці. Дачка з мужам (М. Капыловіч)
		Цяперашні час	78	33 %	<i>Цяпер</i> вясна. І скрозь акно чую яе святочны хмельны пах, чую птушыныя спевы (Г. Багданава); <i>Адзін на балоце. Сягодня</i> – нядзеля (З. Бядуля); – <i>Сапсаваў</i> дзяўчыне жыццё, а <i>цяпер</i> – соль на рану (А. Дзялендзік)
		Будучы час	84	35 %	<i>Наперадзе</i> – адпачынак. Мора. Сонца (Г. Багданава); <i>Яны ў Гародні, бы ў палоне. // Такі ўжо час... ідзеш далей... // Турботы – заўтра, а сёння // Ты – бесклапотны салавей</i> (Л. Дранько-Майсюк); <i>Заўтра</i> ў Лёдзі юбілей (Г. Багданава);

Заканчэнне табліцы

Способ рэалізацыі тэмпаральнасці	Сродкі рэалізацыі тэмпаральнасці	Тэмпаральная маркіраванасць	Агульная колькасць адзінак	Працэнтныя суадносіны	Прыклады
					<i>У ланне заўтра</i> – кантрольная (А. Дудараў); – <i>Значыць, заўтра</i> адну лыжачку ў час сняданку (Г. Багданава)
Усяго			237	8 %	
Усяго			2878		